

**FAVQULODDA HOLATLAR, UNING FUNKSIONAL VA
HUDUDIIY TIZIM OSTILARINI BARTARAF QILISH, OGOHLANTIRISH**

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti

Geologiya qidiruv va kon metallurgiya fakulteti

Hayot faoliyati xavfsizligi kafedrası assistenti

O'tkirova Mahliyo Ruhiddin qizi

Ernazarova Xulkar Abduforih qizi

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti

Geologiya qidiruv va kon metallurgiya fakulteti

Hayot faoliyati xavfsizligi kafedrası assistenti

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti

Geologiya qidiruv va kon metallurgiya fakulteti

Hayot faoliyati xavfsizligi kafedrası doktoranti

Xusanov Elmurod Shuhratjon o'g'li

Annotatsiya: Favqulodda holatlar zamonaviy jamiyat hayotining ajralmas qismi bo'lib, ular turli tabiiy, texnogen yoki ijtimoiy hodisalar natijasida yuzaga kelishi mumkin. Bunday vaziyatlarda xavfsizlikni ta'minlash, aholining hayoti va sog'ligini, moddiy boyliklarni, muhim inshootlarni himoya qilish hamda yuzaga kelgan muammolarni samarali hal qilish muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Favqulodda holatlarni bartaraf qilish va ularning oqibatlarini yengillashtirish uchun maxsus boshqaruv tizimlari, murakkab tashkiliy va texnik vositalar, tajribali mutaxassislar va zarur qonuniy-huquqiy baza mavjud bo'lishi talab etiladi.

Kalit so'zlar: favqulodda holatlar, boshqaruv tizimi, mutaxassislar, muammo, faoliyat, innovatsion texnologiyalar, hududiy tizim, infratuzilmalar, huquq.

Favqulodda holatlarni boshqarish tizimi o'zining funksional va hududiy tuzilmalari orqali faoliyat yuritadi. Funksional tizimlar bevosita favqulodda holatlar sodir bo'lishining oldini olish, ularni aniqlash va oqibatlarini bartaraf

etishga yo'naltirilgan maxsus xizmatlar majmuasidan iboratdir. Ular o'z faoliyatida aniq rejalashtirilgan harakatlar, favqulodda vaziyat yuzaga kelganda ko'riladigan tezkor chora-tadbirlar va hamkorlik mexanizmlaridan foydalanadi. Bunday tizimlar ishlab chiqilgan standartlar, me'yorlar va qoidalar asosida faoliyat olib boradi, zamonaviy texnologiyalardan foydalanadi va muntazam ravishda o'z faoliyatini takomillashtirib boradi. Hududiy tizim ostilar esa ma'lum bir hududda, masalan, viloyat, tuman yoki shahar miqyosida favqulodda holatlarga qarshi kurashish uchun tashkil etiladi. Bu tizimlar joylardagi mavjud infratuzilmalarni, resurslarni va tashkilotlarni to'liq safarbar etgan holda, favqulodda holat oqibatlarini bartaraf etishda birinchi navbatda ish olib boradi. Hududiy tizimlar aholi yordami, o'zaro hamkorlik va hududiy zaxira imkoniyatlaridan keng foydalanadi, shuningdek, favqulodda holat sodir bo'lganda tezkor harakat qilishi va zarur yordamni tashkil qilishi bilan ahamiyatlidir.[1]

Favqulodda holatlarda ogohlantirish tizimi ham alohida e'tiborga loyiqdir. Aholini favqulodda hodisa haqida o'z vaqtida, ishonchli va to'liq tarzda ogohlantirish, ular uchun zaruriy harakatlar algoritmini yetkazish, panikani oldini olish, insonlarning xavfsiz joyga ko'chishini ta'minlash – bularning barchasi ogohlantirish tizimi zimmasiga yuklatilgan vazifalardandir. Bu borada zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalari, maxsus signal qurilmalari, mobil ilovalar va boshqa innovatsion texnologiyalardan foydalanish favqulodda vaziyatlarda xavfsizlikni ta'minlash imkoniyatlarini sezilarli darajada oshiradi. Favqulodda holatlar Maxsus xizmatlar va idoralarning, tibbiy muassasalar, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, harbiy qismlar, shuningdek, davlat boshqaruv organlari va fuqarolik jamiyati institutlarining faol hamkorligini taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan, barchaning harakati yagona tartibda va umumiy maqsad sari yo'naltirilishi, har bir tashkilot o'z vakolati va resurslariga muvofiq harakat qilishi zarur.[2]

Favqulodda holatlarni bartaraf etishda muhim jihatlardan biri – me'yoriy-huquqiy baza va qonunchilikdir. Tegishli qonunlar, hukumat qarorlari, turli normativ va metodik hujjatlar favqulodda holatlarni vujudga kelishi, ularni bartaraf

etishda amalga oshiriladigan harakatlar, xizmatlar va boshqaruv strukturasi faoliyatining aniq va izchil tartibini belgilab beradi. Shu bilan birga, bunday holatlarda xalqaro tajriba va hamkorlikdan foydalanish, xalqaro standart va konventsionalarni amalga tatbiq etish favqulodda holatlarni samarali boshqarishning eng muhim omillaridan biridir. Favqulodda holatlarni bartaraf qilishda resurslardan oqilona va samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bu resurslar moddiy-texnik mablag'lar, inson resurslari, vositalar, transport, dori-darmon va boshqa zaruriy yordam vositalari bo'lishi mumkin. Ularni zudlik bilan yetkazib berish, aniq hisob-kitob asosida taqsimlash va to'g'ri joylashtirish favqulodda holatning oqibatlarini minimallashtirish imkonini beradi.[3]

Favqulodda holatlarda aholining xabardorligi va tayyorgarligi darajasi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Doimiy targ'ibot-tashviqot ishlari, xavfsizlik mashg'ulotlari, evakuatsiya mashqlari va aholini instruqsiya qilish orqali odamlarning ogohlantirish signallariga munosabati, o'zini tutish tartibi, avvalo, ularni muhofaza qilish va insonlar hayotining saqlanishiga xizmat qiladi. Hozirgi davrda texnologik taraqqiyot favqulodda holatlar tizimini yangi bosqichga olib chiqayapti. Zamonaviy monitoring va prognozlashtirish tizimlari, sun'iy intellekt asosida ishlovchi dasturlar, dron va robot mexanizmlar, mobil aloqa va GPS xizmatlari orqali favqulodda holatlarni aniqlash, monitoring qilish, aholining joylashuvini kuzatish, ularning ehtiyojlarini aniq aniqlash va yordam ko'rsatish har qachongidan ham osonlashdi. Favqulodda vaziyatlarda samarali boshqaruv va tezkorlikda faoliyat qila oladigan mutaxassislar doimiy kasbiy rivojlanish, bilim va ko'nikmalarini oshirib borishi lozim. Har bir boshqaruv bo'g'ini, yuqori tashkilotdan boshlab joylardagi eng kichik bo'g'ingacha, o'z yo'nalishidagi vazifani aniq bilishi va o'zaro muvofiq harakatlanishi eng muhim talabdir. Bunda rejalashtirish, muvofiqlashtirish, koordinatsiya va axborot almashinuvi asosiy omil hisoblanadi.[4]

Aholini ogohlantirish masalasi favqulodda holatlarning barcha bosqichlarida asosiy o'rinda turadi. Bu borada axborot vositalaridan samarali foydalanish, aholini har qanday xavf-yuzaga kelganda to'g'ri xatti-harakat qilish

bo'yicha o'qitish, ma'lumotlarni tezkor va aniq yetkazish muhimdir. Yangi axborot texnologiyalari yordamida aholiga telefon, SMS xabarnoma, internet orqali yoki mahalliy radiouzlatushchilar orqali ogohlantirishlarni tarqatish amalga oshirilmoqda. Bu esa xavf yuzaga kelayotganini aholi o'z vaqtida bilib, xavfsiz joyga o'z vaqtida yetib olishiga yordam beradi. Favqulodda holatlarni bartaraf qilish bosqichida barcha xizmatlar hamkorlikda faoliyat olib boradi. Tibbiy xizmatlar jabrlanganlarga tez yordam ko'rsatadi, qutqaruvchilar qiyin vaziyatlarda odamlarni qutqarishda ishtirok etadi, harbiylar va huquqni muhofaza qiluvchi organlar jamoat tartibini saqlash, aholini himoya qilish va talafotning oldini olish choralari ko'radi. Bunday holatlarda har bir xodim o'zining aniq vazifasini bajarishi va boshqaruvning yagona tizimi asosida faoliyat olib borishi zarur. Favqulodda holatlar natijasida yuzaga keladigan oqibatlar tahlil qilish, oldingi tajribadan saboq chiqarish va tizim ishini doimiy tarzda yaxshilash boshqaruvning asosiy yo'nalishlaridandir. Bu orqali kelajakda yuzaga keladigan favqulodda vaziyatlarga ko'proq tayyor bo'lish, mavjud kamchiliklarni aniqlab, samarali choralar ko'rish mumkin bo'ladi. Ichki va tashqi resurslarni baholash, axborot almashinuvi, tezkor qaror qabul qilish va innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish bunday tizimni yuksak natijalarga olib chiqadi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, favqulodda holatlar har bir davlat, har bir hudud va har bir tashkilot uchun muhim sinov vazifasini bajaradi. Ularni samarali boshqarish uchun mustahkam qonunchilik, zamonaviy texnologiyalarga asoslangan boshqaruv tizimi, uzluksiz o'quv-tayyorlov ishlari, ishonchli resurslarni ta'minlash, boshqa davlat va xalqaro tashkilotlar bilan o'zaro hamkorlikni kuchaytirish, aholining ogohliligi va xabardorligini oshirish, me'yoriy huquqiy bazani doimiy mukammallashtirib borish muhimdir. Shuningdek, inson omili – mutaxassislarni tayyorlash, ularning kasbiy saviyasini oshirish va jamoaviy hamkorlik muammolarni samarali hal etishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Favqulodda holatlar va ularni boshqarish, bartaraf etish va ogohlantirish masalalari jamiyat taraqqiyoti, mamlakat xavfsizligi hamda inson hayoti va salomatligini saqlashda muhim o'rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov, A. H. (2018). "Favqulodda vaziyatlarda aholini himoya qilish choralari". O'zbekiston Respublikasi Favqulodda Vaziyatlar Vazirligi Ilmiy-Amaliy Jurnal, 2(3), 15-24.
2. Axmedov, S. Sh. (2019). "Favqulodda holatlar va ularni kamaytirish ishlarida zamonaviy yondashuvlar". Oliy Ta'lim, 12(4), 51-58.
3. Ergasheva, M. M. (2017). "O'zbekiston hududiy favqulodda vaziyatlarni boshqarish tizimi samaradorligi". Geografiya va Tabiat, 9(2), 34-41.
4. Toshpulatov, B. T. (2020). "Fuqarolarni favqulodda holatlar haqida ogohlantirish tizimining takomillashtirilishi". O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Axborotnomasi, 1(1), 17-23.
5. Yuldashev, D. R. (2021). "Tabiiy va texnogen favqulodda vaziyatlarni bartaraf etishda muvofiqlashtirishning zamonaviy usullari". O'zbekiston xavfsizligi ilmiy-amaliy jurnali, 4(3), 43-51.
6. Raxmatullayev, N. S. (2018). "Favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordam tashkiloti va muammolari". Tibbiyot va hayot, 3(5), 29-36.
7. Mamadaliyev, S. U. (2022). "Favqulodda holatlar: ogohlantirish va boshqaruv tizimining huquqiy asoslari". Yuridik fanlar, 8(2), 77-84.
8. Bobomurodova, D. M. (2019). "Respublikamizda favqulodda holatlar uchun hududiy tizimlarni optimallashtirish". Iqtisodiyot va Jamiyat, 5(2), 111-119.